

Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Zagreb, Globus (Plava biblioteka), 1989, 418 str.

Krajem prošle godine pojavila se još jedna knjiga dr. Bogdana KRIZMANA pod naslovom *Hrvatska u prvom svjetskom ratu*, s karakterističnim podnaslovom: *Hrvatsko-srpski politički odnosi*, u izdanju Globusove Plave biblioteke. Dr. Bogdan KRIZMAN, dugogodišnji profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu, autor je nekoliko zapaženih knjiga i većeg broja znanstvenih radova iz novije i najnovije hrvatske i jugoslavenske povijesti. Njegov znanstveni interes usredotočen je prvenstveno na proučavanje razdoblja od početka prvog pa do kraja drugoga svjetskog rata, a unutar tog perioda posebice je izučavao raspad Austro-Ugarske i postanak stare jugoslavenske države, vanjsku politiku Jugoslavije između dva rata, te Nezavisnu Državu Hrvatsku i ustaše.

Najnovija KRIZMANOVA knjiga – *Hrvatska u prvom svjetskom ratu* – ima "Predgovor", "Uvod", devet poglavlja, "Zaključak", "Kazalo osoba", "Kazalo autora" i na kraju "Sadržaj", ukupno 418 stranica. U "Sadržaju" izostavljen je podnaslov "Rasprava o adresi vladaru" koji se nalazi na kraju prvog poglavlja pod br. 5, str. 47. Bilješke, odnosno znanstveni aparat, nisu navedene na dnu svake stranice nego na kraju svakog poglavlja (ne krivnjom autora) što iole pažljivijem čitatelju otežava bar letimičan uvid u korištenje izvora i literature. Pisac u toj knjizi, koja predstavlja svojevrsan pokušaj obrade jednog dijela novije hrvatske parlamentarne povijesti, i u tome je njen jedini *novum*, obrađuje isto ono razdoblje koje je već ranije obradio u svojoj knjizi *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, što neminovno dovodi, posebice u drugom dijelu, do čestog ponavljanja i gotovo prepisivanja već napisanog i objavljenog.

U "Predgovoru" (5–12), KRIZMAN objašnjava kako mu je poticaj da sjedne i napiše ovu knjigu dao profesor dr. Vasilije KRESTIĆ svojom člankom "O genezi genocida nad Srbima u NDH u periodu do prvog svjetskog rata", objavljenim u *Književnim novinama* od 15. rujna 1986, i određuje osnovni okvir istraživanja, a to je Hrvatska u sastavu Austro-Ugarske od godine 1913. do 1918. U "Uvodu" (13–25) on sažeto iznosi osnovna događanja u Hrvatskoj od Austro-Ugarske (1867) i Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) do izbora za Hrvatski sabor godine 1913, osvrćući se posebice na Hrvatsko-ugarsku nagodbu i sustav koji je ona uspostavila u Hrvatskoj.

U prvom poglavlju "Otvaranje" (27–56) autor govori, mada bi bolje bilo reći citira zapisnike Sabora, o pobjedi Hrvatsko-srpske koalicije na izborima za Hrvatski sabor 1913, o otvaranju Sabora i prvim sukobima između zastupnika Koalicije i zastupnika opozicijskih stranaka (Starčevićeve stranke prava – milinovci, Hrvatske stranke prava – frankovci i Hrvatske pučke seljačke stranke – radićevci). Od 88 zastupničkih mjesta Hrvatsko-srpska koalicija osvojila je na

spomenutim izborima 48 i u Saboru zadržala većinu sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. Oštra rasprava vodila se o hitnom prijedlogu za privremeno produženje Hrvatsko-ugarske nagodbe, osobito njenog financijskog dijela, te o adresi vladaru i sporazumu Koalicije s mađarskim ministrom predsjednikom grofom Tiszom.

U drugom poglavlju "Bura u Sabornici" (57-90) nastavlja se s oštrom raspravom, posebice o proračunu za godinu 1914/15, u kojoj dolaze do izražaja pojedine stranke, njihova taktika i vođe. Glavni govornici Hrvatsko-srpske koalicije su Svetozar Pribičević, Dušan Popović i Srđan Budisavljević, Starčevićeve stranke prava Mile Starčević, Ante Pavelić, zubar i Ivan Peršić, Hrvatske stranke prava Ivan Frank, Vladimir Prebek i Aleksandar Horvat, a Hrvatske pučke seljačke stranke Stjepan Radić i Vinko Lovreković. Na vijest o atentatu Gavrila Principa u Sarajevu na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju u Sabornici je nastala prava bura negodovanja. Glavni krivci nereda bili su frankovci. Oni su ometali rad Sabora i napadali Koaliciju, a posebice njene srpske prvake, optužujući ih kao sukriyce za atentat, izdaju i suradnju s Beogradom. Nakon toga uslijedile su disciplinske kazne, ukori i isključenja sa sjednice, a zatim je Mile Starčević govorio protiv frankovaca i Hrvatsko-ugarske nagodbe.

U trećem poglavlju "Ratno saborisanje" (91-111) pisac opet citira i citira zapisnike Sabora u kojime se nastavlja rasprava o privremenom proračunu, odnosno o zahtjevu za "produženje indemnitetu" i hrvatskom pitanju. O tome su u Saboru govorili mnogi stranački prvaci, među kojima se osobito istakao Stjepan Radić, koji je izjavio da će kao član "državnopravne oporbe" glasovati protiv. Nakon smrti cara Franje Ferdinanda (1916) i krunjenja novog vladara Karla I. (IV), zastupnici u Hrvatskom saboru lomili su koplja uglavnom oko kraljeve zavjernice i njena sadržaja. A kad je godine 1917. izbila buržoaska revolucija u Rusiji i kad je objavljena Majska deklaracija u Beču, te događaje podržali su najviše Radić i Pavelić, nadajući se da će oni ubrzati rješenje hrvatskog pitanja u Monarhiji ili izvan nje. Početkom lipnja 1917. hrvatski ban Ivan Skerlec podnio je ostavku.

U četvrtom poglavlju "Koalicija na vladi" (113-154) autor piše o imenovanju novog bana iz redova Hrvatsko-srpske koalicije Antuna Mihalovicha, koji je u svom programskom govoru, između ostalog, istakao da je nova vlada proizašla iz redova saborske većine i da želi biti hrvatska i demokratska, što su prisutni pozdravili. Međutim, Srđan Budisavljević i Valerijan Pribičević, iako su pripadali Koaliciji, izjavili su da ne žele podržavati vladu bana Mihalovicha jer ona stoji na nagodbenom stajalištu. Ocjenjujući pozitivno revolucionarna događanja u Rusiji, Stjepan Radić je na više sjednica oštro kritizirao rad saborske većine i pasivnu politiku nove hrvatske vlade za koju je kazao da je protuhrvatska i protuslavenska. Njemu su uzvraćali zastunici Koalicije i na kraju ga kaznili tako što su ga isključili sa 60

sjednica Sabora. Prilikom razmatranja zakona o izbornom redu krajem godine 1917. u raspravi je, nakon gotovo tri godine izbivanja (bio u Budimpešti) sudjelovao i Svetozar Pribičević, prvak Hrvatsko–srpske koalicije.

U petom poglavlju "Nacionalna koncentracija" (155–212) pisac nas upoznaje s odlučnim istupanjem dr. Ante Pavelića protiv Koalicije, Zagrebačkom deklaracijom i nastojanjem Jugoslavenskog kluba u Carevniskom vijeću u Beču da dođe do koncentracije svih jugoslavenskih političkih stranaka u Monarhiji. U tom smislu u Zagrebu je u proljeće 1918. održana konferencija na kojoj su bili prisutni predstavnici gotovo svih hrvatskih, slovenskih i bosansko–hercegovačkih stranaka, te stranački predstavnici iz Istre i Dalmacije. Na konferenciji nisu bili jedino predstavnici Hrvatsko–srpske koalicije zbog protivljenja njenog srpskog krila koje je i dalje taktziralo. Na spomenutoj konferenciji usvojena je Zagrebačka deklaracija u kojoj se ne spominje nikakav državni okvir, nego se uvida potreba za koncentracijom svih političkih stranaka i grupa koje, na temelju narodnog jedinstva i samoopredjeljenja, traže nezavisnu i na demokratskim osnovama uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Koalicija je zbog svog stava prema narodnoj koncentraciji bila izložena oštroj kritici od strane opozicijskih zastupnika u Saboru, a kritizirali su je i pojedinci (Ivan Lorković) iz vlastitih redova. S ovim poglavljem završava prvi dio knjige koji se uglavnom temelji na citatima preuzetim iz zapisnika Hrvatskog sabora i započinje drugi koji se zasniva na već objavljenoj knjizi *Raspad Austro–Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*.

U šestom poglavlju "Osnivanje 'Narodnog vijeća SHS' u Zagrebu" (213–244) autor najprije piše o potrebi stvaranja jedne sveopće organizacije koja bi podržavala politiku narodne koncentracije, te obuhvatila i povezala sve južnoslavenske zemlje i narode u Austro–Ugarskoj državi, a zatim govori o osnivanju i radu Narodnog sveta u Ljubljani i Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, zadržavajući se posebice na problemu odbijanja i konačnog pristupa Hrvatsko–srpske koalicije, te događajima u Rijeci.

U sedmom poglavlju "U traganju za čarobnom formulom" (245–298) pisac govori o brojnim konferencijama, sastancima i prijedlozima za rješenje jugoslavenskog pitanja u okviru Monarhije; neuspjeloj misiji grofa Tisze i austro–ugarskog ministra financija Spitzmüllera, sve lošijoj situaciji Centralnih sila na bojištima, agoniji Monarhije i jačanju jugoslavenskog pokreta za ujedinjenje i stvaranje samostalne države. Uviđajući skori slom sila Trojnog saveza i raspad svoje države, car Karlo je na vanjskom planu ponudio primirje, a na unutrašnjem federalizaciju, međutim sve je bilo kasno – Monarhiji više nije bilo spasa.

U osmom poglavlju "Prevrat" (299–352) autor raspravlja o rasulu Austro–Ugarske i stvaranju Države Slovenaca, Hrvata i Srba pod

vodstvom Narodnog vijeća i njegovog Predsjedništva u Zagrebu; o povijesnoj sjednici Hrvatskog sabora, održanoj 29. listopada 1918, na kojoj su prekinuti svi državnopravni odnosi između Hrvatske i Austro-Ugarske; o proglašenju ujedinjenja hrvatskih zemalja i njihovom uključivanju u novostvorenu državu, te odnosu Narodnog vijeća u Zagrebu, koje je preuzelo vrhovnu vlast, prema novoformiranim vladama u Sarajevu, Zagrebu i Ljubljani. Nakon toga govori se opširno o misiji dr. Laze Popovića u Srbiji, o igrama i kombinacijama Svetozara Pribičevića, o ulozi srpskog ppk. Dušana Simovića u Zagrebu, o ratnoj varci ppk. Stevana Švabića u Ljubljani i, naravno, o najvažnijem od svih pitanja, a to je ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom.

U devetom poglavlju "Krvoproliće na Jelačićevom trgu (5.XII.1918)" (353–382) pisac piše o pripremama, odlasku, napucima i putovanju delegacije Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba u Beograd; o vještim potezima Svetozara Pribičevića, o adresi izaslanstva Narodnog vijeća i o svečanom činu proglašenja ujedinjenja 1. prosinca 1918. u regentovoj rezidenciji na Terazijama. Neposredno nakon proglašenja ujedinjenja i stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu – gdje je proglašenje ujedinjenja dočekano dosta hladno jer je raspoloženje bilo za republiku, a ne za monarhiju – došlo je do prvih negodovanja, akcije vojnika za republiku, klicanja Radiću, te opće pucnjave i krvoprolića na Jelačićevom trgu, a zatim do vojnog sudskog procesa i osude vojnih pobunjenika. Eto, tako je u Hrvatskoj započela novostvorena jugoslavenska država na čelu s dinastijom Karadorđevića.

Nakon devet poglavlja slijedi, što je i razumljivo, "Zaključak" (383–406) koji je pisan u istom stilu kao i cijela knjiga.

Na kraju treba reći da ova najnovija Krizmanova knjiga, pored brojnih nedostataka, osobito onih u metodološkom smislu (pretjerano citiranje, neprimjereno preuzimanje vlastitih rezultata ranijih istraživanja i puke deskripcije bez ikakve valorizacije), ima i dvije pozitivne vrijednosti. Prva je sadržana u prvom dijelu knjige (u prvih pet poglavlja), koji je uglavnom sazdan od citata preuzetih iz zapisnika Hrvatskog sabora, a sastoji se u tome što su na taj način dijelovi spomenutih zapisnika postali bliži i pristupačniji zainteresiranoj čitateljskoj publici i to je, usudio bih se reći, jedina prava vrijednost ovog djela. A druga vrijednost sadržana je u tome što knjiga u cjelini može poslužiti kao paradigma kako ne treba pisati, a posebice ne o tako osjetljivoj temi kao što su hrvatsko-srpski odnosi u Hrvatskoj.

Marjan DIKLIĆ